

Juho Pekkarinen

Profeettoja ja valheprofeettoja

*Unissasaarnaaminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa
ja Suomen luterilaisen papiston suhtautuminen siihen*

Kandidaattitutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

4.5.2016 (Viimeistely versio)

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Yleistä.....	1
1.2 Tutkimustehtävä ja -metodit.....	3
2 Unissasaarnaamisen taustaa	5
2.1 Mitä on unissasaarnaaminen?	5
2.2 Unissasaarnaamisen lyhyt historia.....	8
2.3 Ajan uskonnollinen ja yhteiskunnallinen konteksti.....	9
3 Papiston suhtautuminen unissasaarnaajiin	11
3.1 Nilsiän vetotauti.....	11
3.2 Pappien suhtautuminen unissasaarnaajiin yleisesti	13
3.3 Pappien suhtautuminen Maria Åkerblomiin.....	17
4 Myöhempiä unissasaarnaajia	19
4.1 Åkerblomilaisuuden myöhemmät vaiheet	19
4.2 Kartanolaisuus ja härkösläisyys.....	20
4.3 Unissasaarnaajien perintö	21
5 Päättäntö.....	22
Lähde- ja kirjallisuusluettelo	23

1 Johdanto

1.1 Yleistä

Kandidaattitutkielmassani tarkastelen Suomen evankelisluterilaisen kirkon papiston suhtautumista 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Unissasaarnaaminen tai horrossaarnaaminen oli tuona aikana etenkin Savon alueella¹ vaikuttanut ilmiö, jossa ihmiset yhtäkkiä vaipuivat horrosmaiseen tilaan ja alkoivat saarnaamaan vailla selvää tietoisuutta sanomisistaan². Nämä henkilöt olivat useimmiten talonpoikaistaustaisia tai palvelusväkeä, sekä pääosin naisia³. Heidän saarnansa olivat kristillisiä, joten ilmiö ja unissasaarnaajat kiinnostivat luonnollisesti myös papistoa, joiden kirjoitukset ovatkin kattavimpia kuvauksia unissasaarnaajista.

Tutkimukseni pääaineistona käytän ilmiöstä julkisesti kirjoittaneiden pappien tekstejä. Tutkimuksessani vastaan tulleiden pappien yksityiset kirjoitukset, kuten kirjeet tai päiväkirjat eivät siis kuulu tutkimaani aineistoon, vaan tarkoitukseni on tavoitella näiden henkilöiden julkista suhtautumista, jonka he ovat olleet valmiita ilmaisemaan omalla nimellään. Käyttämäni kuvaukset ja kirjoitukset ovat osin papiston kirjoittamia kirjoja ja pienpainatteita, joissa he kirjoittivat pääosin omista mielipiteistään ja kuvasivat unissasaarnaamistapauksia. Osa papistoa otti osaa julkiseen keskusteluun unissasaarnaamisesta sanomalehtien palstoilla, mutta monet papeista osallistuivat etenkin uskonnollisten lehtien toimitukseen⁴, joten myös nämä ovat tärkeitä aineistojani. Papisto oli tutkimallani ajanjaksolla osa koulutettua eliittiä, joka ei pelännyt ottaa osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun, joten oli luonnollista että he ottivat kantaa heidän työnkuvansa sivussa vaikuttavaan ilmiöön. Itse pappien kirjoittamien tekstien lisäksi käytän muiden ylöskirjaamia kuvauksia pappien saarnoista, missä he käsittelevät unissasaarnaamista.

Eniten unissasaarnaamisesta on kirjoittanut pappi ja professori Aarni Voipio (1891–1965), joka kirjoitti aiheesta useita kirjoja, muun muassa kaksinkertaisen väitöskirjan, joka oikeutti

¹ Voipio 1921, 106; Rosendal 1905, 370.

² Määritelmän perustan Voipion tutkimuksiin, joskin hän itse ei termiä määritellyt yhtä lyhytsanaisesti.

³ Voipio 1921, 62–66.

⁴ Esim. teologian professori Antti Pietilä oli *Vartija*-lehden päätoimittaja, rovasti K. R. Kares toimi *Herättäjä*-lehden toimittajana ja rovasti Wilhelmi Malmivaara perusti *Hengellisen Kuukauslehden*.

tohtorinarvoon niin teologiasta, kuin filosofian alalta. Voipio tarkasteli aihetta aikoinaan erityisesti teologian ja psykologian kautta, joten hänen tuottamansa aineisto on hyvin moniulotteista. Hän myös itse keräsi paljon materiaalia käymällä unissasaarnaajien tilaisuuksissa ja hän on tutkimustyönsä myötä kattavin lähde monista unissasaarnaajista. Voipio on kirjoittanut kattavimmat tieteelliset julkaisut ilmiöstä, joten on luonnollista että viittaa häneen toistuvasti tieteellisenä lähteenä. Hän on kuitenkin myös osa tutkimukseni kohdetta, eli unissasaarnaamisesta kirjoittanutta papistoa, joten tulen tarkastelemaan hänen kirjoituksiaan myös hänen kirkollista taustaansa vasten. Voipio toimii myös sekundaarilähteenä, kun viittaa kuvauksiin pappien suhtautumisesta, joita hän itsekin on käsitellyt.

Aineistoa etsiessäni käytinkin hyväkseni Voipion käyttämiä ja viittaamia alkuperäislähteitä. Tutkimukseni pohjautuukin näiltä osin vahvasti Voipion aikaisemmalle tutkimukselle, joskin olen aineistoon tutustunut itse ja tehnyt niistä omat johtopäätökseni. Lisää aineistoja olen löytänyt myöhempien unissasaarnaajia tarkastelevien tutkimusten avulla. Koenkin että unissasaarnaajia koskevia alkuperäislähdeaineistoa on kattavasti käytetty aihetta käsittelevissä tutkimuksissa, joskin on mahdollista että tutkimukseni kannalta olennaisia tekstejä olisi löytynyt esimerkiksi aikakauden pienemmistä sanomalehdistä. En kuitenkaan ole lähtenyt järjestelmällisesti hakemaan mahdollisia aineistoja avainsanoilla tai muilla suurien lähdeaineistojen käsittelyyn sopivin metodein.

Unissasaarnaamisesta ilmiönä on tehty hyvin vähän historiallista tutkimusta. Voipio kuvasi unissasaarnaamisen historiaa hyvin laveasti aikaisemmilta vuosisadoilta, mutta nämä kuvaukset eivät täytä nykypäivän historian kirjoittamisen kriteereitä, eikä hän toisaalta kirjoittanut historiatieteellisistä näkökulmista. Aihetta on tarkasteltu myöhemmässä tutkimuksissa erityisesti keskittyen liikkeisiin, joissa unissasaarnaajia vaikutti, kuten härkösläisyys, kartanolaisuus ja åkerblomilaisuus. Historiantutkimuksen lisäksi, unissasaarnaajat ovat kiinnostaneet psykologeja ja teologeja, joskin myös tällöin ”lahkomaisten” unissasaarnaajien saama huomioarvo on korostunut. Etenkin Maria Åkerblom (1898–1981) on kiinnostanut niin teologeja, psykologeja, kuin toimittajia⁵. Aikaisempaa historiallista tutkimusta ei ole tietääkseni tehty keskittyen tarkastelemaan pappien

⁵ Teologian tohtori ja entinen piispa Gustav Björkstrand teki väitöskirjansa åkerblomilaisuudesta ja myöhemmin kirjoitti Maria Åkerblomista elämäkerran. Psykiatri Hannu Lauerma on teoksissaan sivunnut unissasaarnaamista ja etenkin kirjassaan ”Usko toivo ja huijaus: Rohkaisusta johdattelun kautta psykoterroriin” käsitellyt Åkerblomia. Toimittaja Annikki Wiirilina taasen teki vuonna 1968 seitsenosaisen artikkelin *Keskipohjanmaa* -lehteen.

suhtautumista, joskin ilmiö muutenkin on tuntunut jääneen historiatutkimuksen marginaaliin, lukuun ottamatta mainintoja herätysliikkeitä käsittelevissä tutkimuksissa.

Unissasaarnaaminen tai sille läheiset ilmiöt ovat ilmenneet eri aikoina ja paikoissa kristinuskon historian aikana⁶. Suomessa unissasaarnaaminen on kuitenkin ollut merkittäväntä 1800-luvun loppupuoliskolta aina 1930-luvulle. Tutkimukseni aineisto alkaa 1880-luvulta, jonka merkittävin tapahtuma ilmiön kannalta oli ”Nilsin vetotauti” vuonna 1888. Vaikka unissasaarnaamista esiintyi jopa 1950-luvulle saakka, rajoitan käsittelemäni unissasaarnaajat 1920-luvun ensimmäisiin vuosiin. Etenkin 1910-luvulla kuuluisimpia unissasaarnaajia olivat Savon alueella kiertelevät saarnaajat, jotka eivät laajasta kuulijakunnasta huolimatta keränneet ympärilleen minkäänlaista laukoa. Myöhemmät unissasaarnaajat, kuten Åkerblom myöhemminä vuosinaan, ryhtyivät paljon omalaatuisimpiin uskonnollisiin liikehdintöihin, joiden katson jo olevan hyvin irrallisia unissasaarnaamis-ilmiön kannalta. Tarkastelen kuitenkin papiston suhtautumista aina 1950-luvulle saakka, vaikka unissasaarnaaminen ilmiönä ei ollut enää tuolloin ajankohtaista. Tuolloin julkaistiin muutamia kirjoja, jotka käsitelivät vuosikymmenten takaisia unissasaarnaajia. Myös Voipion kirjoitukset unissasaarnaamisesta kulminoituvat tuolle ajalle.

1.2 Tutkimustehtävä ja -metodit

Käsittelem ja esittelen unissasaarnaamisen keskeisimpiä piirteitä, sekä ilmiön historiallisia että yhteiskunnallisia taustoja. Muita tarkastelemiani tutkimuskysymyksiäni ovat 1) Miten papisto suhtautui yleisesti unissasaarnaamiseen ilmiönä? Pitivätkö papit unissasaarnaajia kilpailijoina/vääräuskoisina vai oliko suhtautuminen positiivista, jopa ihailevaa? 2) Mikä oli papiston suhtautuminen ääritapauksissa, kuten Åkerblom? Leimattiinko koko ilmiö yksittäisten henkilöiden mukaan vai käsiteltiinkö henkilöitä yksittäistapauksina? Tarkastelen lyhyesti myös unissasaarnaamisen viimeisimpien vuosien liikkeitä, sekä unissasaarnaamisen vaikutusta nykypäivään.

Tarkastelen aineistoani kvalitatiivisesti, joskaan en syvemältä perehdy tai spekuloi kirjoittajien vaikuttimien suhteen. En myöskään metodisesti tarkastele aineistoani sen tarkemmin, vaan annan sen ”puhua” varsin suoraan. Keskityn siis tekstisisältöön, joka

⁶ Voipio 1922.

käsittelee papiston suhtautumista ilmiöön joko suoraan tai epäsuorasti. Aihepiirin aikaisemman tutkimuksen vähyden vuoksi minun on vaikeata ottaa selvää mallia tai metodia, joka sopisi erityisen hyvin oman tutkimukseni tarpeisiin. Aionkin siis menetelmällisesti keskittyä tekstien lähdekriittiseen tarkasteluun ja tekstianalyysiin. Keskittyessäni lähinnä pappien julkiseen suhtautumiseen, en pysty tekemään täydellistä tulkintaa mielipiteiden syistä, mutta tarkastelen syitä heidän ajatuksilleen, mikäli niille löytyy selitys yleisesti tiedossa olleista seikoista, kuten pappien läheisestä toiminnasta herätysliikkeissä.

Unissasaarnaaminen on ilmiönä osa laajempaa hengellistä liikehdintää 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla. Tuon ajan uskonnollisista liikkeistä helluntailaisuus ja lestadiolaisuus vieroksivat unissasaarnaamista⁷. Muiden herätysliikkeiden kanssa unissasaarnaamisella oli enemmän vuorovaikutusta, sillä monet unissasaarnaamista seuranneet kokivat herätyksen ja löysivät hengellisen kodin herätysliikkeistä, kuten herännäisyydestä, joka hyötyi muun muassa Nilsin vuoden 1888 ”vetotaudista”, joka johti useiden paikallisten hengelliseen heräämiseen⁸. Uukuniemiläisyydeksi kutsuttu herätysliike syntyi taasen unissasaarnaaja Helena Konttisen kuulijakunnan pohjalle, joskin liikkeessä vaikutti ennen Helenaa ja hänen kuolemansa jälkeen myös joukko muita perinteisempiä maallikkosaarnaajia⁹.

Tutkimukseni voisi siis lukea tavallaan osaksi herätysliikkeitä käsittelevää historiallista tutkimusperinnettä, vaikka koenkin että unissasaarnaaminen on myös suurelta osin oma irrallinen ilmiönsä. Tutkimukseni koskee myös laajemmin luterilaisen kirkon historiaa Suomessa, sillä unissasaarnaamisesta kirjoittivat myös herännäisliikkeiden ulkopuolella toimivat papit, eikä kaikilla unissasaarnaajilla ollut yhteyttä olemassa oleviin herätysliikkeisiin. Tutkimukseni pääkohteena onkin papisto, eikä niinkään unissasaarnaaminen tai ajan uskonnollinen liikehdintä yleensä.

⁷ Voipio 1927, 25.

⁸ Malmivaara 1955, 76–78.

⁹ Sarlin 1961, 288–290.

2 Unissasaarnaamisen taustaa

2.1 Mitä on unissasaarnaaminen?

Tutkimuksessani käsittelemäni unissasaarnaajat olivat henkilöitä, jotka tiedottomassa tilassa puhuivat saarnamaiseen tapaan viittaamalla Raamattuun, puhutellen kuuntelijoitaan ja jopa laulamalla virsiä¹⁰. Unissasaarnaajia tutkinut professori Aarni Voipio esittää, että unissasaarnaajat alitajuisesti ottivat esimerkkiä kirkollisista saarnoista, jopa seuraten väljästi jumalanpalveluskaavaa¹¹. Unissasaarnaaminen ilmiönä ei ollut kuitenkaan yhdenmukaista toimintaa, vaan jokaisella unissasaarnaajalla oli omat taipumuksensa ja tapansa, joissa he hyvin vahvasti pitäytyvät. Vaikka tajuttomuuden tila on yhteinen piirre unissasaarnaajissa, voivat he olla ”horrostilassaan” seisten tai istuen, vaikka makuullaan saarnaaminen lienee yleisintä¹². Voipio uskoo makuullaan saarnaavien matkivan kuolleita¹³, joskin toisena syynä tähän voi olla että unissasaarnaajan on helpointa ja turvallisinta vaipua horrokseen makuullaan sängyllä.

Unissasaarnaaminen on ilmiönä lähellä kielillä puhumista, mutta eroaa siten että unissasaarnaamisessa horrokseen vaipuneen ihmisen puhe on selkokielistä ja parhaimmillaan selvärakenteista¹⁴. Unissasaarnaamisesta kirjoitetaan kuitenkin osissa kuvauksissa kielillä puhumisena, mutta asiayhteydestä käy ilmi, että puhe on ollut selväkielistä ja ymmärrettävää¹⁵. Toinen yleinen termi unissasaarnaamiselle on horrossaarnaaminen. Koska useimmat unissasaarnaajat olivat naispuolisia, ilmiötä selitettiin myös ajan psykologian keskiössä olleen hermostollisen sairauden, hysterian, kautta, joka oli naisilla yleistä¹⁶.

Unissasaarnaamiseen ilmiönä yhdistyy vahva uskonnollisuus sekä altistuminen suggestiolle, jolla tarkoitetaan keinoja joiden avulla henkilöön hänen tiedostamattaan yritetään vaikuttaa. Unissasaarnaajat vaipuivat saarnaamaan tahtomattaan, usein jonkinlaisen vakavan taudin tai jonkin muun hyvin henkisesti ja fyysisesti vaikean kokemuksen seurauksena, joskaan aina

¹⁰ Katso viite 2.

¹¹ Voipio 1921, 84–92.

¹² Voipio 1921, 3–5.

¹³ Voipio 1921, 99–100.

¹⁴ Lauerma 2015, 121.

¹⁵ Etenkin herännäisten kirjoituksissa unissasaarnaajista/horrossaarnaajista puhutaan kielilläpuhujina katso Rosendalin tai Malmivaaran viitteet.

¹⁶ Voipio 1921, 47–48.

saarnaamisen alkuun ei löydy yhtä laukaisevaa tekijää¹⁷. Unissasaarnaajat olivat erityisen alttiita suggestiivisille asioille, joskin osa joko alitajuisesti tai täysin tietoisesti oppi sääntelemään horrokseen vaipumista ja unissasaarnaamisen aikaista toimintaansa¹⁸. Osalle saarnaamisen alkaminen oli omakohtaisesti pelottava kokemus, josta yritettiin aktiivisesti eroon, osa taas otti profetaan viitan päällensä ilomielisemmin ja aloitti aktiivisen saarnaajanuran. ”Saarnatautiin” vaipuminen saattoi olla ainakin alitajuisesti haluttu asia, jolla voitiin täyttää halua tulla huomatuksi ja jopa arvostetuksi.¹⁹ Usein oli että unissasaarnaajan lähipiiri suhtautui unissasaarnaamiseen negatiivisesti ja jopa pelokkaasti²⁰. Uskonnollisten selitysten lisäksi etenkin lääkärit ja oppineet käsittelivät unissasaarnaamista psykologisena tautina viitaten siihen ”vetotautina” tai saarnatautina²¹. Saarnahetket eivät olleet lavastettuja tai valheellisia, sillä unissasaarnaajat vaipuivat vahvaan horrokseen, jossa he saattoivat olla täysin reagoimatta, mikäli heidän kipurefleksiaan testattiin esimerkiksi pistämällä neuloilla tai polttamalla²².

Saarnatilaisuuksia seuraavat olivat myös olennaisessa roolissa unissasaarnaamisen suhteen ilmiönä sekä suhteessa yksittäisiin unissasaarnaajiin. Vaikka unissasaarnaajat olivat itse hyvin alttiita suggestiolle, altistuivat myös heidän kuuntelijansa usein vahvasti suggestiolle. Ihmiset ovat yleisesti hyvin alttiita mukautumaan tilanteen ja tilaisuuden mukaan, mikäli paikalla on suuri joukko ihmisiä, jotka käyttäytyvät ja suhtautuvat tilanteeseen hyvin homogeenisesti. Asiaa auttoi, että monet unissasaarnaajat olivat hyvin karismaattisia puhujia saarnatessaan ja etenkin vakiintuneet unissasaarnaajat olivat jo harjaantuneita puhuttelemaan suurtakin kuulijakuntaa. Tämänlainen ”tahtomaton ryhmähenki” voi saada hyvinkin maltillisen ihmisen hurmioitumaan tilanteesta. Monilla unissasaarnaajilla oli tapana yksilöidä yleisöstä heihin hyvin epäuskoisesti suhtautuvia ihmisiä, jolloin tämä lähes yliluonnolliselta tuntuva ”näkeminen” ihmisen ajatuksiin saattoi kokonaan käännä ihmisen saarnaajan puolelle.²³ Todennäköisempää on kuitenkin, että saarnaaja oli ennen horrokseen vaipumista saanut tietää tulijasta tai muuten yksilöinyt hänet muuten tutusta kuulijakunnasta.

Saarnan kuulijakunnalla oli myös suuri vaikutus unissasaarnaajaan. Mikäli yleisö oli erityisen vastahakoinen tai epäuskoinen, saattoi tilaisuus olla unissasaarnaajalle silminnähden hyvinkin

¹⁷ Voipio 1921, 63–64.

¹⁸ Voipio 1921, 67–68.

¹⁹ Voipio 1921, 107–116.

²⁰ Esim. Voipio 1921, 3–4.

²¹ Voipio 1922, 42; vrt. myös esim. *Savon ja Savo-Karjalan* uutisointia vuonna 1888 Nilsiästä.

²² Voipio 1919, 88–89; Voipio 1921 30.

²³ Voipio 1921, 69.

tuskallinen tapaus²⁴. Kuten aikaisemmin jo mainitsin, unissasaarnaajat olivat hyvin kärkkäitä osoittamaan kykynsä tosiksi ja myötämielisesti suhtautuvassa joukossa tämä saattoi useinkin toimia. Unissasaarnaaja saattoi myös saarnansa aluksi ottaa kuulijakuntansa haltuun yksilöimällä epäuskoisia ja viitata että kaatuminen ja saarnatilaan joutuminen oli epäuskoisen kuuntelijan syytä²⁵. Näin unissasaarnaaja pystyi testaamaan yleisönsä alttiutta suggestiolle ja yleistä suhtautumista unissasaarnaajaan.

Unissasaarnaajat olivat tavallaan myös hyvin riippuvaisia yleisöstään. Vaipuminen ekstaattiseen horrostilaan vaati usein ympärilleen kuuntelijoita ja etenkin pitkäaikaiset unissasaarnaajat ”ennustivat” seuraavan saarnakerran etukäteen tai pitivät saarnoja orjallisen säännöllisesti²⁶. Näin mahdollisilla kuuntelijoilla oli hyvin aikaa ennakoida asiansa päästäkseen seuraavaan saarnatilaisuuteen. Pitkäaikaisimmat unissasaarnaajat olivat yleensä myös niitä, joilla oli jo vakiintunut kuulijakuntansa. Vakiintunut yleisö ruokki siis unissasaarnaamisen jatkumista ja kuuluisuuksiksi nousseet karismaattiset unissasaarnaajat saivat järjestään salit täyteen kuulijoitaan²⁷. On myös huomioitavaa että unissasaarnaamistilaansa positiivisesti suhtautuvat ihmiset olivat juuri niitä jotka tulivat esille ja mikäli he olivat tarpeeksi karismaattisia saarnaajia, he saivat kuulijoita, jotka puolestaan ruokkivat unissasaarnaamisen jatkumista²⁸. Mikäli unissasaarnaamiseen suhtauduttiin sairautena, yksi hoitokeino sen loppumiseksi olikin välinpitämättömyys saarnoja kohtaan tai unissasaarnaajan siirto toiselle paikkakunnalle, jossa uteliaita kuuntelijoita ei ollut valmiina²⁹.

Toisaalta vääränlainen huomio saattoi olla haitallista unissasaarnaamisen kannalta. Esimerkiksi osasy sille, miksi Suomen pitkäaikaisin unissasaarnaaja Karoliina Utriainen³⁰ (1843–1929) lopetti 60 vuotta kestäneen uransa, oli todennäköisesti se, että hän ei pitänyt omista saarnoistaan, joita oli painettu lehdissä ja nauhoitettu vaharullille³¹. Tiedostuminen omien saarnojensa tasolle ja jopa jonkinlainen nolous niiden suhteen saattoivat vaikuttaa alitajuisesti haluun jatkaa julkista saarnatoimintaa. Yleisesti ottaen unissasaarnaajien saarnoja pidettiin paljon vaikuttavampina silloin kun ne kuultiin paikan päällä verrattuna siihen että ne

²⁴ Voipio 1919, 23.

²⁵ Voipio 1921, 111.

²⁶ Voipio 1921, 28–29, 38–39.

²⁷ Esim. Voipio 1922, 11.

²⁸ Voipio 1921, 113.

²⁹ Voipio 1921, 76.

³⁰ Karoliinan mentyä naimisiin hänen sukunimekseen tuli Väänänen, mutta useimmissa julkaisuissa hänestä kirjoitetaan hänen tyttönimellään, jolla hän alun perin tuli tunnetuksi. Itse käytän tutkimuksessani hänen tyttönimeään, ellen siteeraa suoraan teosta tai tekstiä, missä käytettäisiin hänen myöhempää sukunimeään.

³¹ Voipio 1921, 88.

luettiin painettuina teksteinä³². Unissasaarnaajat olivat kuitenkin yleensä vain paikallisia ”nähtävyyksiä” ja vain suosituimpien unissasaarnaajien tekstejä painatettiin lehtiin ja pienpainatteisiin. Yhteisöllinen saarnaustapahtuma, saarnaajien karisma sekä yliluonnolliseksi uskotut kyvyt olivat paljon vaikuttavampia kuin saarnaajien ajatusvirtamainen saarnapuhe.

2.2 Unissasaarnaamisen lyhyt historia

Suggestiivisista oltiloista on ollut kuvauksia lähes kaikissa ihmiskulttuureissa läpi historian. Kotoinen esimerkki on Suomen historian pakanallisten shamaanien loveenlankeaminen, sekä ”kyky” muuttua eläimeksi³³. Jotkin unissasaarnaajat saattoivat myös transsissaan äännellä hyvin eläimellisesti³⁴.

Kristinuskokaan ei ole erillään suggestiivisista piirteistä, vaan Raamattu on täynnä kuvauksia kielilläpuhumisesta ja muista ekstaattisista taipumuksista. Alkukirkossa kuitenkin etenkin Paavali ryhtyi rajoittamaan tätä ylenmääräistä ekstaattista hengellisyyttä.³⁵ Kristinuskon vakiinnuttua ekstaattiset piirteet vähenivät, joskin etenkin luostareihin vetäytyneistä munkeista ja nunnista on olemassa useita ekstaattisiksi tulkittavia kuvauksia. Voipio argumentoi, että unissasaarnaamisesta, kuten se myöhemmin esimerkiksi Suomessa ilmeni 1800-luvun lopulla, ei katolisesta Euroopasta löydy luotettavia kuvauksia, joskin sille läheisistä suggestiivisista ja hallusinaatiollisista tilanteista on kuvauksia.³⁶ Unissasaarnaamiselle tyypillinen makaava saarnaava tila näistä kuitenkin puuttui.

Uskonnolliset ristiriidat reformaation ravistelemassa Euroopassa loivat otollisen kasvualustan poikkeuksellisille uskonnollisille ilmiöille. Pappien ylöskirjaamia kuvauksia löytyy muuan muassa 1600-luvun Saksasta 30-vuotisen sodan aikoihin³⁷. Ranskassa kalvinististen hugenottien vainot 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa johtivat reformoitujen seurakuntien kriisiin, kun heidän pappinsa ajettiin maanpakoon, kirkkoja tuhottiin, sekä uskonnolliset kokoontumiset kiellettiin. Uskonnollisessa tyhjiössä ja vainon alla hugenottien keskuudessa nousi esiin maallikkosaarnaajia, sekä myöhemmin ”inspiroituneita” saarnaajia, jotka

³² Voipio 1927, 41–42, 119.

³³ Voipio 1927, 11; Sulkunen 1999, 90–91.

³⁴ Voipio 1921, 93–94.

³⁵ Voipio 1922, 164–171.

³⁶ Voipio 1922, 51–52.

³⁷ Voipio 1922, 61–73.

transsissa profetoivat kuuntelijoilleen. Saarnatauti oli erityisen yleistä nuorten keskuudessa ja levisi nopeasti hugenottien ryhdyttyä aseelliseen vastarintaan katolista vainoa vastaan.³⁸

Pietismin ja herätysliikkeiden myötä unissasaarnaamis-tapauksia alkoi ilmetä Suomessa ja Ruotsissa etenkin 1700-luvun loppupuoliskolla³⁹. Tuon ajan merkittävin suomalainen unissasaarnaaja oli talollisentytär Anna Rogel (1751–1784). Sairauden seurauksena vuoteenomaksi joutunut Rogel aloitti saarnaamisensa vuonna 1770 ja saarnasi epäsäännöllisin ajoin loppuelämänsä sairaalloisena ja vuoteenomana kuollen varsin nuorena. Rogelin luokse tuli kuuntelijoita laajalti lähiseudulta ja hän herätti kiinnostusta Pohjanmeren toisellakin puolella. Rogelille ainakin hiljaisen hyväksynnän antanut Merikarvian kirkkoherra Anders Eneberg lähetti tuomikapitulille kirjeen, jossa kuvasi Rogelin aikaansaamaa herätystä ihmisissä.⁴⁰ Anna Rogelilla oli siis papiston hyväksyntä, joskaan ei saanut konkreettista tukea saarnaamiselleen papeilta. Rogel jätti kuitenkin vahvan jäljen Suomen uskonnolliseen elämään vaikuttaen ainakin välillisesti Suomen vanhimman herätysliikkeen, rukoilevaisuuden, leviämiseen⁴¹. Rogelin jälkeen yksittäisistä unissasaarnaajista löytyy kuvauksia läpi 1700-luvun lopun sekä 1800-luvun⁴². Kuten Rogelilla, oli useilla hänen jälkeensä tulleilla unissasaarnaajilla jonkinlainen yhteys eri herätysliikkeisiin⁴³.

2.3 Ajan uskonnollinen ja yhteiskunnallinen konteksti

Aikajänne, jolle tutkimukseni rajoittuu, oli Suomessa sisäpoliittisesti hyvin epävakaa aikaa. Sortovuodet loivat 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Suomessa yleistä epävarmuutta, joskin yhteiskuntarauha pääosin pysyi hyvänä. Ensimmäinen maailmansota, sen tuoma puute ja etenkin sitä välittömästi seurannut sisällissota saivat aikaan suurta yhteiskunnallista myllerrystä. Sisällissodan jälkeen Suomi oli henkisesti jakautunut kahtia ja sota oli traumatisoinut niin siviilejä, kuin siinä sotineita ihmisiä. Vaikka Suomen tapahtumat eivät olleet yhtä vakavia, kuin mitä hugenotit kokivat 1600- ja 1700-luvun Ranskassa, on nähtävissä yhteys epävakailta yhteiskunnallisilla oloilla ja unissasaarnaamisen ilmenemisellä.

³⁸ Voipio 1922, 73–77.

³⁹ Voipio 1922, 100–111.

⁴⁰ Voipio 1922, 122–124; Sulkunen 2000.

⁴¹ Sulkunen 2000.

⁴² Voipio 1922, 126–131.

⁴³ Voipio 1922, 132–135.§

Unissasaarnaamista toki esiintyi paljon vakaammissa oloissa läpi 1800-luvun, mutta se nousi paljon suuremman huomion kohteeksi etenkin 1900-luvun alussa ja monen unissasaarnaajan ensimmäiset saarnat ajoittuvat sota-ajalle⁴⁴. On lähes mahdotonta sanoa, kuinka saarnojen kuulijamäärät muuttuivat tuona aikana, mutta esimerkiksi unissasaarnaaja Maria Åkerblomin lähipiirissä toiminut Eino Vartiovaara (1885–1967) joutui vaimonsa mukaan unissasaarnaajan pauloihin juuri sisällissodan aikana saamiensa traumojen takia⁴⁵.

Anna Rogelin ajoista 1700-luvun lopusta Suomen uskonnollinen kartta oli muuttunut merkittävästi. Rukoilevaisuuden lisäksi useat muut herätysliikkeet olivat kasvattaneet kannatustaan eri puolilla Suomea. Etenkin herännäisyys ja lestadiolaisuus olivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa merkittäviä herätysliikkeitä. Luterilaisen valtionkirkon ulkopuoliset kristilliset liikkeet, kuten helluntailaisuus olivat myös alkaneet saada jalansijaa Suomessa ja näin muuttaneet suomalaisen kristinuskon paljon moniulotteisemmaksi kuin mitä se 1700-luvulla oli ollut.

Vaikka näihin uusiin uskonnollisiin suuntauksiin, kuten lestadiolaisuuteen ja helluntailaisuuteen, kuului usein hurmoksellisia piirteitä sekä maallikkosaarnaajia, eivät nämä liikkeet hyväksyneet unissasaarnaamista omissa piireissään⁴⁶. On myös huomioarvoista, että unissasaarnaaminen oli harvinaisempaa suomenkielisellä Pohjanmaalla, jossa lestadiolaisuudella oli vakiintunut asema, kuin Itä-Suomessa⁴⁷. Unissasaarnaajat olivat paljon tyyppillisempiä herännäisyydessä, sekä joissain pienemmissä herätysliikkeissä⁴⁸. Herännäisyydessäkään unissasaarnaajiin ei aina suhtauduttu suopeasti ja etenkin 1800-luvun lopulla herännäiset ottivat selvästi eroa unissasaarnaajiin⁴⁹. Etenkin herännäisjohtaja ja maallikkosaarnaaja Paavo Ruotsalainen (1777–1852) suhtautui väheksyvästi unissasaarnaajiin⁵⁰. Unissasaarnaaminen ei kuitenkaan kadonnut heränneiden keskuudessa Ruotsalaisen aikana ja jopa hänen hautajaisissaan ilmeni horrossaarnaamista, joskin suhtautuminen siihen oli paheksuvaa⁵¹.

⁴⁴ Voipio 1927, 25; Louhela 2013, 3.

⁴⁵ Vartiovaara 1920, 13.

⁴⁶ Voipio 1927, 25.

⁴⁷ Voipio 1921, 106; Rosendal 1905, 370.

⁴⁸ Voipio 1922, 132–135.

⁴⁹ Voipio 1922, 136.

⁵⁰ Rosendal 1902, 30, 160–161, 175–177.

⁵¹ Rosendal 1912, 444–445.

3 Papiston suhtautuminen unissasaarnaajiin

3.1 Nilsin vetotauti

Paavo Ruotsalainen kuoli kotonaan Nilsissä vuonna 1852 ja hänen vaikuttamansa herätys oli Pohjois-Savossa osin laantunut. Ruotsalaisen paheksumaa ”kielilläpuhumista” tapahtui harvakseltaan hänen kuolemansa jälkeisinä vuosikymmeninä.⁵² Heinäkuussa 1888 tapahtui kuitenkin poikkeuksellinen tapaus, kun suuri joukko pitäjän nuoria joutui ”vetosuonitautiin”, josta alueen lehdet uutisoivat paljon⁵³. Nuorten unissasaarnaaminen levisi taudinomaisesti nopeasti lähimpiin kyliin⁵⁴. Tapahtuma ei johtunut nähtävästi kuitenkaan torajyvän aiheuttamasta myrkytyksestä⁵⁵, joka aiheutti pahimmillaan harhanäkyjä, vaan tapahtunutta tutkinut lääkäri piti sitä ”hysteris-uskonnollisena ekstaasiepidemiana⁵⁶. Tapauksessa onkin todennäköisesti ollut kyse eräänlaisesta joukkopsykoosista, jossa samanikäiset nuoret olivat erittäin herkkiä suggeroitumaan. ”Taudin” leviäminen tapahtui myös nähtävästi sen seurauksena, jos oli nähnyt taudinvallassa olevan, eikä sen takia että olisi syönyt samoja pilaantuneita viljoja. Tapauksessa onkin helppo nähdä kuinka vahva vaikutus tietyissä tilanteissa unissasaarnaamisella saattoi olla kuuntelijoihinsa.

Unissasaarnaamisen laajuuden lisäksi tapauksessa oli poikkeuksellista sen laaja uutisointi. Tapahtumasta uutisoitiin Viipurissa asti⁵⁷, mutta kiivain kirjoittelu tapahtui nuorsuomalaisen *Savo* -lehden ja vanhasuomalaisen *Savo-Karjala* -lehden välillä. Pappien ja opettajien suosimassa *Savo-Karjalassa* tapahtumasta pohdittiin sitä saattaako siinä piillä hengellisen liikkeen alku, kun taas Juhani Ahon päätoimittamassa Savossa⁵⁸ käsiteltiin tapahtumaa puhtaana sairautena ja toivottiin lääkärin mahdollisimman pikaista puuttumista tähän ”vetotautiin”⁵⁹.

⁵² Malmivaara 1977, 76.

⁵³ Kts. *Savoon* ja *Savo-Karjalaan* viitatus kirjoitukset.

⁵⁴ Voipio 1922, 18.

⁵⁵ Vetotauti-termi on käännös myrkytyksen ruotsinkielisestä nimestä *dragsjuka*, Voipio 1921, 10. Myrkytystautia ilmeni 1800-luvun aikaisempina vuosikymmeninä ja mm. lääkäri Axel Reinhold Spooft teki Suomen tautiepidemioista ansiokkaaksi tituleeratun väitöstyön vuonna 1872 (Mäkelä-Alitalo, 2007). Aiheesta oli siis vuonna 1888 tietoa tehdä nopeita oletuksia lehdistön kannalta, sekä lääkäreillä tietotaito tehdä suhteellisen oikeita diagnooseja.

⁵⁶ Voipio 1921, 10; Voipion viite aiheesta: *Finska Läkaresällskapet Handlingar XXXI*. 463–474.

⁵⁷ Wiipurin uutiset ”Erinomaisen tarttuvaa tautia...” nro. 163, 1888.

⁵⁸ Suomen lehdistön historia 6, 361–362.

⁵⁹ *Savo* ”Eriskummallisempaa vetotautia jne.” nro 79 ja ”Tauti leviää...” nro. 87, 1888.

Myöhemmät numerot painottuivat lehtien väliseen kinaan, jossa syytettiin vastapuolta suoranaisesti valehtelusta. Savo myös toivoi ”papistoa ja papiston äänenkannattajia” etsimään ja selittämään sairaille ihmisille taudin luonnollisia syitä rauhoittaakseen näitä. Artikkelissa tosin ei suoraan sanottu mitä nämä ”luonnolliset syyt” olisivat vaan epäselvästi ilmaistiin sairaiden hermoston olevan ”epäreilassa”⁶⁰. Savo-Karjalassa syytettiin, ettei Savon toimitus ole onnellinen ennen kuin kansa ”ei ole enää pappein eikä ”uskonnollisen taikauskon” orjana!”⁶¹. Savo-Karjalan kirjeenvaihtaja kirjoitti asioista anonyymisti, muttei voida pois lukea, ettei kirjoittajana olisi ollut pappishenkilö edes jommassakummassa artikkelissa. Savo-Karjala kuitenkin toimii jonkinlaisena papiston ”äänenkannattajana”, joten siinä ei varmastikaan uutisoitu paikallisen papiston vastaisesti asiasta.

Paikallislehtien ulkopuolella Nilsiästä tapauksesta kirjoitti herännäispappi Wilhelmi Malmivaara (1854–1922) *Hengelliseen kuukauslehteen*, joka on herännäisten julkaisema aikakauslehti. Malmivaaran kiinnostus Nilsiästä kohtaan selittyy pitkälti sillä, että hän itse toimi noihin aikoihin pappina toisessa Pohjois-Savon seurakunnassa ja Nilsiä oli aikanaan heränneitten kannatusaluetta. Muutama viikko ilmiön alkamisen jälkeen hän kirjoitti artikkelissa suhteellisen tarkasti tapahtuman kulusta, maltillisesti todeten, etteivät lääkärit pysty selittämään kaikkea ilmiöstä ja lopettaa artikkelin: ”Aika on näyttävä minkälaisia hedelmiä se kantaa ja puu hedelmistensä tunnettava”, viitaten Nilsiästä tapahtumien mahdollisesti herättävään vaikutukseen⁶². Myöhemmässä artikkelissa neljän kuukauden päästä Malmivaara kirjoitti Nilsiästä uudelleen ja totesi, että ”hedelmistään päättäen tekee mieli pitää sitä tautina”. Hän kuitenkin oli selvästi tyytyväinen ilmiön aiheuttamaan herätykseen ihmisissä ja näki tapahtuneessa Jumalan kädenjäljen.⁶³

Viitisen vuotta myöhemmin Malmivaara samaisessa lehdessä kirjoitti artikkelissa ”Kielillä puhumisesta.” lyhyesti kielilläpuhumisesta/unissasaarnaamisesta herännäisten parissa, joskin suhtautuminen ilmiöön oli muuttunut nyt hyvin negatiiviseksi. Hänen kuvauksensa unissasaarnaaja Karoliina Utriaisesta on varsin surkutteleva. Malmivaara kirjoitti: ”kyllä olisi aika jo Pohjois-Savonkin kansan ruveta kuulemaan Herraa itseään ja heretä tuollaisten epäjumalain kumartamisesta”. Malmivaara ottaakin vahvasti etäisyyttä unissasaarnaamiseen hyvin erilaiseen tapaan, kuin vuonna 1888. Syynä on todennäköisesti Kuopion hiippakunnan piispa Gustaf Johanssonin (1844–1930) hyvin kielteinen suhtautuminen poikkeaviin

⁶⁰ Savo ”Vieläkin vetotaudista...” nro 92, 1888.

⁶¹ Savo-Karjala ”Ihmeellinen tauti Nilsiässä” nro 65, 1888.

⁶² Hengellinen kuukauslehti ”Hengellisistä liikkeistä maamme pohjoisosista.” nro 8, 1888 s. 116–117.

⁶³ Hengellinen kuukauslehti ”Omituisesta taudista...” nro 12, 1888 s.190–191.

uskonnollisiin harjoitteisiin, kuten lestadiolaisuuteen ja unissasaarnaamiseen⁶⁴. Herännäisillä olikin tarve erottautua näistä ryhmistä mahdollisimman selvästi ja korostaa ”raikkautta” uskossa⁶⁵. Sama tuomitseva suhtautuminen unissasaarnaamiseen, joskin sen arvon myöntäminen herännäisyyden vahvistumiselle, toistuu Malmivaaran elämäkerrallisessa teoksessa⁶⁶.

Nilsin tapahtumat toimivat tavallaan tietynlaisena katalyyttina, jonka seurauksena kiinnostus unissasaarnaamista kohtaan levisi, etenkin alueen pappien keskuudessa. Hyvin todennäköisesti Nilsin tapahtumien ja sen uutisoinnin johdosta *Lappeenrannan uutisiin* oli lähettänyt ”vanha kunnianarvoisa seurakunnan opettaja” kirjoituksen, joka julkaistiin lehden kahdessa numerossa. Kirjoituksessa ”tuodaan esiin semmoista esimerkkiä kuinka Herran Henki vielä meidänkin päivinä voimallisilla merkillä seurakunnassansa”. Lopussa kirjoituksessa hän kuvaa Karoliina Utriaisista hyvin ylistävään sävyyn ja kertoo tapahtumia Utriaisesta saarnaamistyöstä. Kirjoituksen alussa ja lopussa siteeraa kirjoittaja 1. Kor. 14: 1.: ”Noudattakaat rakkautta, olkaat ahkerat hengellisten lahjain perään, mutta enemmän profeteeramaan.”⁶⁷ Kaikin puolin kirjoituksesta nousee esiin jopa palvova arvostus Utriaisesta harrastamaa ”profetointia” kohtaan. Kirjoitus on nimimerkillinen, mutta Aarni Voipio pitää kirjoittajana tuolloista Heinäveden kirkkoherraa Karl Johan Lindiä⁶⁸ (1832–1917). Lindi kirjoitti myöhemmin kirjasen, joka käsitteli unissasaarnaajia uudelleen hyvin positiiviseen sävyyn⁶⁹.

3.2 Pappien suhtautuminen unissasaarnaajiin yleisesti

Piispa Johansson otti uudestaan kantaa unissasaarnaamiseen vuonna 1895 pitämässään piispantarkastuksessa. Limingan kirkossa pitämässään saarnassa hän moitti heränneitä siitä ”että unille annetaan niin suuri arvo, että on unikirja painettu ja laitettu kiertämään ympäri maan.” Hän myös paheksuu, kuinka ”kuljetetaan saarnataudissa olevaa vaimoa ja annetaan sen puheelle erityistä arvoa”, viitaten Karoliina Utriaiseseen. Hän paheksuu erityisesti

⁶⁴ Voipio 1922, 136.

⁶⁵ Esim. Hengellinen kuukauslehti ”Luottavatko heränneet unennäköihin ja saarnaaja-akkoihin?” 1895, 208–210.

⁶⁶ Malmivaara 1955, 76–78.

⁶⁷ *Lappeenrannan uutiset* ”Vanha kunnianarvoisa...” nro 86 ja 88, 1888.

⁶⁸ *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*: Karl Johan Lindi.

⁶⁹ Voipio 1922, 19.

naissaarnaajia viitaten Raamatun kieltoon, ”ettei vaimo saa puhua seurakunnassa.”⁷⁰ Johanssonin kommentit saivat herännäiset ottamaan ennestään eroa unissasaarnaajiin⁷¹.

Vaikka unissasaarnaaminen herätti pahennusta hyvin korkealla kirkollisessa hierarkiassa, oli osa papistoa siitä hyvin kiinnostuneita. Jo aikaisemmin Utriaisesta positiiviseen sävyyn kirjoittanut kirkkoherra Lind julkaisi vuonna 1910 kirjasen *Kaksi naisprofeettaa*, jossa Utriaisesta lisäksi kirjoitti unissasaarnaaja Ulla Katri Kettusesta. Kirjasessaan Lind rinnastaa unissasaarnaajat kristinuskon aikaisempaan profetiaalliseen perinteeseen. Hän suorastaan hyökkää ”uskottomia, välinpitämättömiä ja kristinuskolle vihamielisiä” vastaan ja korottaa unissasaarnaajat jopa ”akateemisesti koulutettujen saarnamiesten” yläpuolelle. Hän antoi Kettusen saarnata pappilassa ja kirjoitti ihailevaan sävyyn unissasaarnaajien saarnaustaidoista verrattuna pappien saarnoihin.⁷² Lindin kerrotaan myös suoraan rohkaisseensa Utriaista saarnatoimessaan⁷³.

Lindin lisäksi unissasaarnaajista hyvin positiiviseen sävyyn kirjoitti kirkkoherra Karl Kristfrid Sarlin (1871–1957), joka vuonna 1928 sai rovastin arvon. Toimiessaan 1910-luvulla uskonnon lehtorina Kuopiossa hän toimitti Utriaisesta ja Kettusen ”herätyssaarnoja” kahtena julkaisuna⁷⁴. Sarlinin laajin teos unissasaarnaajista on kuitenkin hänen kirjoittamansa elämäkerta unissasaarnaaja Helena Konttisesta (1871–1916) nimeltä *Eräs meidän ajan profetta – Helena Konttisen elämä, toiminta ja julistus*. Kirja perustuu pitkälti Sarlinin muistiinpanoihin, jotka hän teki pikakirjoituksella Konttisen sanomisien pohjalta⁷⁵. Kirjassa ei ole siis paljoa Sarlinin omia mietteitä unissasaarnaamisesta, mutta pelkkä teoksen tekeminen on äärimmäinen esimerkki positiivisesta suhtautumisesta unissasaarnaajiin. Eräässä kirjan kohdassa Konttinen kuitenkin toteaa että uskaltautui puhumaan ”ilmoituksista, jotka olivat niin kuin Raamatun ulkopuolelta” sen jälkeen, kun Sarlin oli sanonut sydämensä olevan ”jo sen verran laajentunut, että voi niitäkin hyväksyä”⁷⁶. Sarlin siis selvästikin piti Konttisen ja muiden unissasaarnaajien saarnoja lähes Raamattua vastaavina ilmoituksina. Unissasaarnaajien saarnojen sisällöillä oli siis vain rajallinen vaikutus pappien suhtautumiseen, sillä papit tulkitsivat saarnat helposti omien ennako-odotuksiensa kautta.

⁷⁰ Kaiku ”Piispantarkastus Limingasta” no 92, 1895.

⁷¹ Hengellinen kuukauslehti ”Luottavatko heränneet unennäköihin ja saarnaaja-akkoihin?” 1895, 208–210.

⁷² Lind 1910, 3–15.

⁷³ Voipio 1921, 166.

⁷⁴ *Herätyssaarnoja 1*, Karolina Väänäsen pitämiä ilmestyi vuonna 1912 ja *Herätyssaarnoja 2*, Karolina Väänäsen sekä Ulla Kettusen pitämiä vuonna 1913. Huomaa että Sarlin käytti Karoliinasta hänen myöhempiä sukunimeään. Kts. viite 26.

⁷⁵ Sarlin 1921, alkupuheen sivu V.

⁷⁶ Sarlin 1921, 530.

Sarlinin teos sai kuitenkin myös kritiikkiä osakseen. Herännäistaustainen rovasti Kaarlo Rietrikki Kares (1873–1942) kirjoitti teoksesta äärimmäisen tyrmäävän arvostelun *Herättäjä*-lehteen vuonna 1919. Kares nimittää koko kirjaa ”ämmäin taruiksi” ja viittaa erityisesti Konttisen näkykertomuksiin osoittaakseen niiden ristiriidan Raamattuun kirjoitusten kanssa.⁷⁷ Voipio olettaa että sekä Kareksen että Johanssonin kritiikki kumpuaa heidän ”raamatulliseksi” nimitetystä teologiastaan⁷⁸, jolla etenkin vanhemmassa papistossa oli kannattajia⁷⁹. Suhtautumisissa on myös nähtävissä eroja Pohjanmaan papiston, jota edusti Johansson ja Kares, ja Savo-Karjalan papiston, jonka edustajia olivat Sarlin, Lind ja Malmivaara, välillä. Otanta on niin pieni, ettei yleistyksiä pysty tekemään kaikkiin pappeihin, mutta se osoittaa karkeasti kuinka suhtautuminen ainakin jossain määrin korreloi maantieteen kanssa.

Neutraalimpaa suhtautumista unissasaarnaamiseen edustivat muun muassa Helsingin kaupunkilähetyksen johtaja Bror Hannes Päivänsalo (1875–1933) ja teologian professori Antti Pietilä (1878–1932). Päivänsalo kirjassaan *Silmäyksiä kuolleitten maailmaan* kirjoittaa myös unissasaarnaamista, joskin varsin epämääräiseen sävyyn. Päivänsalo käsittelee unissasaarnaajia samassa kappaleessa riivattujen kanssa ja Voipio näkeekin Päivänsalon kirjoituksissa hieman spiritistisiä piirteitä⁸⁰. Näkymättömässä maailmassa on hänen mukaansa hyviä sekä pahoja henkiä ja hän katsoo myös unissasaarnaajien esitysten kuuluvan ”henkimailman ilmiöihin”. Päivänsalon suhtautuminen ei ole kuitenkaan tyystin kielteinen, vaan hän katsoo unissasaarnaajien ”lausuntojen arvon” riippuvan heidän jumalsuhteestaan. Pietilä puolestaan oli muutamaan otteeseen kirjoittanut *Kotimaa*-lehdessä omia mietteitään uskonnollisista hurmostiloista⁸¹. Pietilä käsittelee hurmostiloja yhtenäisesti erottelematta unissasaarnaamista esimerkiksi lestadiolaisten hurmoksellisuudesta. Hänen mukaansa ”hurmostila ... ei ansaitse erikoisempaa huomiota uskonnolliselta kannalta ... vaan sen selvittäminen kuuluu lääkärille ja sielutieteen tutkijalle”. Pietilä kuitenkin toteaa neutraaliin sävyyn että hurmostilalla voi olla hyvä vaikutus unissasaarnaajaan ja hänen kuuntelijoihinsa.⁸²

Pappi ja professori Aarni Voipio ryhtyi tutkimaan unissasaarnaamista professori Jaakko Gummeruksen (1870–1933) kehotuksesta Voipion etsiessään itselleen sopivaa

⁷⁷ Voipio 1922, 45–46.

⁷⁸ Suuntaus tunnetaan myös beekiläisyytenä tai biblisisminä.

⁷⁹ Voipio 1922, 46.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ 1919 no. 39 ja 1921 no. 15, tosin jälkimmäinen kirjoitus on Voipion mukaan julkaistu useammissakin lehdissä.

⁸² Voipio 1922, 47.

tutkimusaihetta väitöskirjaansa⁸³. Vaikka Voipion teoksien kirjoittamistyyli unissasaarnaamisesta on tieteellinen, löytyy niistä myös lauseita ja huomautuksia, jotka kuvaavat hänen omia näkemyksiään. Hänen mukaansa unissasaarnaajia ei voi syyttää ”epäkirkollisuudesta”⁸⁴. Voipio katsookin unissasaarnaamisen kuuluvan ”oikean kristillisyyden” piiriin, sillä sitä on esiintynyt kirkon historian alusta asti⁸⁵. Jälkimmäisessä väitöskirjassaan hän tulee lopputulokseen, että unissasaarnaamiseen ”sisältyy sangen paljon positiivista”⁸⁶. Kaiken kaikkeaan suhtautui Voipio myönteisemmin unissasaarnaamiseen kuin helluntailaisuuteen ja sen parissa ilmenevään kielilläpuhumiseen⁸⁷. Suhtautumiseen vaikuttikin oleellisesti, että hänen tutkimansa unissasaarnaajat toimivat luterilaisen kirkon piirissä toisin kuin helluntailaisuuden kielilläpuhuminen. Vaikka Voipion suhtautuminen unissasaarnaajiin on varovaisen positiivinen, on hänen suhtautumisensa joihinkin papiston edustajiin paljon kriittisempi. Kirkkoherra Lindin hän vihjaa olleen ainakin jossain määrin mielisairas ja kirkkoherra Sarlinin hän katsoo olevan suoranainen ”unissasaarnaajan oppilas”.⁸⁸

Voipio kirjoitti unissasaarnaamisesta vähän 1920-luvun jälkeen, mutta uusi kansainvälinen kiinnostus aihetta kohtaan sai hänet kirjoittamaan englanninkielisen tiivistelmän aiheesta, joka ilmestyi Suomalaisen Tiedeakatemian B-sarjassa vuonna 1951⁸⁹. Pari vuotta myöhemmin ilmestyi myös pappi Paavo Kiurun (1907–1985) kirjoittama elämäkertaromaani Helena Konttisesta. Kiurun omia ajatuksia aiheesta ei tule ilmi kirjasta, mutta hän on selvästikin saanut positiivisen kuvan aiheesta toimiessaan pappina uukuniemeläisyyden vaikutusalueella ja paljon kertoo sekin että hän on kokonaisen kirjan aiheesta kirjoittanut.⁹⁰

⁸³ Voipio 1960, 116.

⁸⁴ Voipio 1922, 116.

⁸⁵ Voipio 1922, 164–165.

⁸⁶ Voipio 1922, 184–185.

⁸⁷ Voipio 1927, 12–13.

⁸⁸ Voipio 1922, 19–25.

⁸⁹ Voipio 1960, 124; Voipio 1951.

⁹⁰ Kiuru 1953.

3.3 Pappien suhtautuminen Maria Åkerblomiin

Snappertunassa köyhään kotiin syntynyt Maria Åkerblom aloitti saarnaustoimensa 18-vuotiaana sairastamisen jälkeen⁹¹. Åkerblom keräsi horrossaarnoillaan sisällissodan aikoihin tuhatpäisiä kuulijakuntia⁹² ja Uudenmaan papit, joiden seurakunnissa Åkerblom saarnasi, suhtautuivat häneen yleisesti ottaen myönteisesti⁹³. Valkoisten voitettua sodan Åkerblom saarnasi Helsingissä voitonparaatin aikoihin. Kotiin palanneiden sotilaiden kertomusten perusteella tieto Åkerblomista levisi Pohjanmaalle ja Kokkolan maalaiskunnan paikallinen kristillinen yhdistys päätti kutsua Marian vieraakseen. Åkerblomia tuli kuuntelemaan ihmisiä läheisistä pitäjistä ja hän saikin vankkaa kannatusta paikallisilta.⁹⁴

Kokkolan maaseurakunnan vt. kirkkoherra August Westerlund (1873–1949) alkoi suhtautua Åkerblomiin negatiivisesti tämän noustua puhumaan saarnastuoliin kiellosta huolimatta. Vastaisuudessa Westerlund kielsi Åkerblomia saarnaamasta kirkossa, joka ennestään lisäsi vihamielisyyttä kirkkoherran ja Åkerblomin kannattajien välillä. Westerlund piti Åkerblomia uskonnollisena skandaalina ja hän yrittikin poliisivoimin pakottaa Åkerblom lähtemään paikkakunnalta.⁹⁵ Westerlundin toimet kuitenkin lisäsivät Marian kannatusta ja tämä siirtyi saarnaamaan Teerijärvelle, jonka kirkkoherra Isidor Eriksson myös hyökkäsi saarnoissaan Åkerblomin oppeja vastaan⁹⁶. Kokkolan maalaiskunnan ja Teerijärven välissä sijainneen Alavetelin kirkkoherra Fredrik William Neunstedt (1857–1932) suhtautui Åkerblomiin passiivisemmin ja sanoi muun muassa huolestuneille seurakuntalaisilleen Åkerblomin kokouksiin menijöistä: ”Antakaat heidän mennä. Ensi vuonna eivät mene.” Åkerblomin ei onnistunutkaan saamaan paljon tukea Alavetelistä, toisin kuin paikkakunnilta joiden papisto hyökkäsi häntä vastaan.⁹⁷

Åkerblom kävi myös jatkamassa saarnaamistaan Uudellamaalla, missä hänellä oli jo vakiintunut kannatus. Helsingissä saarnatessaan hän tutustui metsänhoitaja Eino R. Vartiovaaraan, jonka isä oli kirkkoherra. Vartiovaara otti pian ensitapaamisen jälkeen Marian kasvattityttäreksensä ja omistautuikin täysin Åkerblomille ollen tämän tärkein puolestapuhuja

⁹¹ Björkstrand 2011, 11–13.

⁹² Björkstrand 2011, 28.

⁹³ Björkstrand 2011, 30–31.

⁹⁴ Björkstrand 2011, 35–36.

⁹⁵ Björkstrand 2011, 36–40.

⁹⁶ Björkstrand 2011, 46–47.

⁹⁷ Björkstrand 2011, 64.

ja uskottu. Vartiovaara lähtikin perheineen Åkerblomin mukaan Pohjanmaalle tämän jatkaessa saarnatointaan.⁹⁸

Elo-syyskuun vaihteessa vuonna 1919 arkkipiispaksi kohonnut Gustaf Johansson tuli Kokkolan seudulle piispantarkastukseen ja Neunstedtin tekemän selvityksen myötä hänellä oli selvä kuva Maria Åkerblomista ja tämän aiheuttamasta herätyksestä. Johansson ottikin kielteisen kannan ja paheksui etenkin Åkerblomin öisiä kokouksia säädyttöminä. Kahdenkeskisessä keskustelussa Åkerblomin kanssa hän myös vetosi Paavaliin siinä, että naisen on vaiettava seurakunnassa. Arkkipiispan jyrkkä kannanotto ei murtautunut Åkerblomin tukea, mutta hänen vastustajansa saivat tästä arvovaltaisesta tukijasta pontta toimilleen.⁹⁹ Kritiikistä tyrmistynyt Vartiovaara kirjoitti ja julkaisi lähes 200-sivuisen julkaisun, jolla puolustautui itseensä ja Åkerblomiin kohdistuvaa kritiikkiä vastaan¹⁰⁰.

Seuraavina vuosina åkerblomilaisten ja papiston välinen kiista näkyi eniten Westerlundin ja Åkerblomin liikkeen kädenväännössä. Westerlund kirjoitti pilkkakirjoituksiksi väitettyjä syytöksiä paikallislehtiin ja Åkerblomilaiset yrittivät oikeusteitse hakea oikeutta Westerlundin kautta kokemalleen vääryydelle. Oikeustaistelu herätti kiinnostusta paikallislehdissä ja se osoittautui arvovaltatappioksi Åkerblomille, kun heidän selvänä pitämässään tapauksessa ei Westerlundia tuomittukaan. Åkerblomilaisuuden vastustajat olivat myös järjestäytyneet ja perustaneet yhdistyksen, jonka tarkoitus oli estää liikkeen leviäminen. Muun muassa Neunstedt kuului liikkeeseen.¹⁰¹

⁹⁸ Björkstrand 2011, 59–61.

⁹⁹ Björkstrand 2011, 64–67; Vartiovaara 1920, 40, 101–110.

¹⁰⁰ Björkstrand 2011, 68; Vartiovaara 1920.

¹⁰¹ Björkstrand 2011, 90–94.

4 Myöhempiä unissasaarnaajia

4.1 Åkerblomilaisuuden myöhemmät vaiheet

Åkerblomin johtama liike alkoi sulkeutua 1920-luvun alkupuolella liikkeen johdon ja kannattajien lukuisten oikeudenkäyntien seurauksena. Syytökset koskivat muun muassa tallipojan pahoinpitelyä, väärän valan vannomista, pistoolilla ampumista ja varkauksia¹⁰². Ongelmat Kokkolassa saivat Åkerblomin kannattajineen lähtemään Helsinkiin monien myydessä muun muassa kotitilansa lähtiessään¹⁰³.

Oikeudenkäynnit seurasivat liikettä Etelä-Suomeen ja heidän ongelmansa kasvoivat liikkeen suorittaman murhayrityksen¹⁰⁴ myötä, jota seurasi poliisia pakoilu, sekä Åkerblomin näyttävät vankilapaot¹⁰⁵. Åkerblom tuomittiin Eino Vartiovaaran kanssa heinäkuussa 1927 pitkiin vankilatuomioihin, joskin liikkeen kannatus pysyi voimissaan aina vuoteen 1932 asti, jolloin se suurimmin osin hajosi. Vankilasta vapauduttuaan Åkerblom ei harjoittanut enää näkyvää uskonnollista toimintaa vaan tuli tunnetuksi kennelin johtajana ja liikeneisena. Osa liikkeen kannattajista oli läheisesti tekemisissä Åkerblomin kanssa tämän kuolemaan saakka¹⁰⁶.

Åkerblomin surullisen kuuluisien tapausten uutisointi oli pääsyy¹⁰⁷, miksi Aarni Voipio julkaisi kirjansa *Profeettoja ja valheprofeettoja*¹⁰⁸. Kirjassa käsitellään Åkerblomin lisäksi myös muita unissasaarnaajia ja kirjassa on hyvin vahva tieteellinen ote, joskin Voipio toi esiin vahvasti myös omia tuntojaan. Mielestäni teos on etenkin Åkerblomia käsittelevän luvun osalta paljon surumielisempi, jopa pettyneen oloinen, kuin Voipion aiemmat unissasaarnaamista käsittelevät kirjat. Loppulauseessa Voipio toteaaakin: ”Kun kerran vaara joka tapauksessa on ekstatismia niin läheltä vaanimassa, en uskalla kehottaa ketään sitä suosimaan.”¹⁰⁹, viitaten unissasaarnaamiseen ja ekstaattisiin liikkeisiin kuten helluntaiherätykseen.

¹⁰² Björkstrand 2001.

¹⁰³ Björkstrand 2011, 135–137.

¹⁰⁴ Björkstrand 2011, 148–159.

¹⁰⁵ Björkstrand 2011, 160–193.

¹⁰⁶ Björkstrand 2001.

¹⁰⁷ Voipio 1927, 5-6.

¹⁰⁸ Olen tälle tutkimukselle lainannutkin nimiotsikon juuri kyseisen kirjan nimestä.

¹⁰⁹ Voipio 1927, 223–224.

4.2 Kartanolaisuus ja härkösläisyys

Harvoista miespuolisista unissasaarnaajista kuuluisin lienee Juvalla torppariperheeseen syntynyt Adam Härkönen (1884–1967)¹¹⁰. Härkönen koki yliluonnollisen näyn ja vaipui horrokseen sisällissodan loppuaikoina¹¹¹. Saarnaamiseensa hän sai vaikutteita unissasaarnaamiseensa Hilda Hotilta ja Helena Konttiselta¹¹². Hän toimi 1920-luvun aikoihin Alma Kartanon (1885–1953) kanssa ja oli mukana perustamassa kartanolaisuudeksi kutsuttua liikettä. Myöhemmin liikkeeseen liittyi unissasaarnaaja Tilda Reunanen (1894–1965). Härkönen kuitenkin riitaantui Kartanon kanssa ja hänet karkotettiin liikkeestä 1931.¹¹³

Kartanolaisuuteen suhtauduttiin hyvin kielteisesti julkisuudessa läpi 1930-, 1940- ja 1950-luvun johtuen kertomuksista liikkeen piirissä tapahtuneista pahoinpitely- ja jopa lasten hyväksikäyttötapauksista. Liike hajosi vasta Kartanon kuoltua 1953.¹¹⁴ Härkönen siirtyi saarnaamaan Kainuuseen, jossa hänen mukaansa nimetty liike härkösläisyys sai kannatusta etenkin 1940-luvun lopulla, jolloin liike uskoi maailmanlopun tulevan. Liike hajosi 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa, joskin Härkösen tiedetään saarnanneen vielä 1950-luvun loppupuoliskolla.¹¹⁵ Unissasaarnaamisen lisäksi Härkönen saarnasi myös normaalitilassa¹¹⁶. Kartanolaisuus ja härkösläisyys olivat uskomuksiltaan ja doktriineiltaan hyvin äärimmäisiä liikkeitä¹¹⁷. Liikkeet olivat myös suoraan valtakirkon vastaisia ja papiston suhtautuminen liikkeisiin oli sen mukainen¹¹⁸.

¹¹⁰ Louhela 2013, 21.

¹¹¹ Moilanen 2003, 133.

¹¹² Moilanen 2003, 137.

¹¹³ Pursiainen 2001.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Louhela 2013, 42–43.

¹¹⁶ Moilanen 2003, 138.

¹¹⁷ Molemmissa liikkeissä uskottiin lähestyvään maailmanloppuun ja liikkeen jäsenille oli hyvin tiukat normilliset ohjeet. Katso esim. Louhela 2013 ja Sopanen 2014.

¹¹⁸ Louhela 2013, 74–79; Moilanen 2003, 141; Sopanen 2014, 12, 77 ja 84.

4.3 Unissasaarnaajien perintö

Vaikka unissasaarnaaminen ilmiönä kuihtui viimeistään 1950-luvulla, härkösläisyyden hajottua 1940-luvun lopulla¹¹⁹ ja kartanolaisuuden 1950-luvun alussa¹²⁰, on ilmiö jättänyt nykypäiviin asti näkyvän jäljen. Unissasaarnaajien vaikuttamat herätysliikkeet, kuten rukoilevaisuus, herännäisyys ja uukuniemeläisyys ovat edelleen elinvoimaisia, joskin näissä kaikissa myös tavallisilla maallikkosaarnaajilla oli iso rooli.

Aarni Voipio tutkimuksineen ja kuvauksineen on ollut suuri apu myöhemmälle unissasaarnaajiin liittyvälle tutkimukselle, mutta odottamattomalla tavalla hänen tutkimuksensa kiinnostivat etenkin Saksassa¹²¹. Saksan evankeliset kirkot 1960-luvulla tekivät kirkon historian merkkihenkilöiden nimistä koostuvan muistopäiväkalenterin, johon suomalaisista pääsi Utriaisesta lisäksi vain maallikkosaarnaaja Paavo Ruotsalainen¹²². Nykyajan mittapuulla onkin varsin kuvaavaa, että unissasaarnaaja Karoliina Utriaisesta on kirjoitettu saksankielinen wikipedia-artikkeli, muttei ollenkaan suomenkielistä¹²³.

Unissasaarnaajat ovat myös innoittaneet viihteellisempää yleisöä. Maria Åkerblomiin pohjautuvia näytelmiä on tehty useampiakin¹²⁴ ja on hän innoittanut myös rikosromaniin¹²⁵. Yleisemmin unissasaarnaajista innoituksen saanut Tapio Koivukari kirjoitti taasen romaanin *Unissasaarnaaja*, joka voitti tänä vuonna Runeberg-palkinnon¹²⁶. Koivukarin tarina on täysin fiktiivinen, joskin se selvästi ottaa innoitusta todellisista unissasaarnaajista ja heidän kohtaloistaan.

¹¹⁹ Louhela 2013, 42–43.

¹²⁰ Sopanen 2014, 89–95.

¹²¹ Voipio 1960, 125.

¹²² Lempiäinen 2002.

¹²³ de.wikipedia.org, Karolina_Utraiainen.

¹²⁴ Yle, YLE Keski-Suomi, ”Hurmoksellinen Maaria Blomma Jyväskylään” 4.2.2011, Kokkolan teatterin esitysilmoitus.

¹²⁵ Yle, Karhula, ”Pyssyjä ja seksiä: Maria Åkerblomista rikosromaniin” 8.11.2012.

¹²⁶ Yle, Pesonen, ”Runeberg-palkinto Tapio Koivukarille” 5.2.2016; Nawak, ”Runeberg-palkittu Tapio Koivukari: Korpelalaisten seuroissa naida rytkytettiin” 1.2.2016.

5 Päätäntö

Unissasaarnaamisen ”kultakausi” oli varsin lyhyen aikaa 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa, kunnes herännäisliikkeet vakiintuivat nykyiseen varsin maltilliseen asuunsa. Aikalaisilleen unissasaarnaajat olivat kuitenkin ihmeellisiä karismaattisine saarinoineen ja näyttävine esityksineen. Suhtautuminen heihin riippui sekä saarnaajasta, että yleisöstä. Maltillinen, tarkasti Raamatun oppien mukaan ohjeistava, unissasaarnaaja sai varmasti paremman jälkimaineen, kuin se joka kiersi kokouksia kierrättämässä kolehtia.

Papistonkin jäsenet suhtautuivat unissasaarnaajiin yhtä yksilöllisesti kuin kuka tahansa. Vanhoilliset papit kokivat sen suorana rikkeenä ehdottomina pitämiään Raamatun ohjeistuksia vastaan. Kuitenkin löytyi niitä pappeja, jotka selvästikin löysivät unissasaarnaajista aivan uuden yhteyden Jumalaan, jota pelkkä Raamattu tai kirkolliset opit eivät tarjonneet. Herännäisten piirissä papistokin oli perinteisesti ymmärtänyt rahvaan piirissä ilmenevää unissasaarnaamista, mutta paine kirkon ylemmältä johdolta johti ilmiön kieltämiseen liikkeen parissa.

Värikkäimmät unissasaarnaajat, kuten Åkerblom, joutuivat vastakkain paikallisten pappien kanssa. Osaltaan tähän oli syynä henkilöiden väliset ristiriidat, mutta paljon asiaan vaikutti paikallinen uskonnollinen elämä, jossa osa seurakuntaa oli pappia vastaan jo ennen unissasaarnaajan vaikutusta. Papistossa oli niitä jotka yleistivät käsityksensä ilmiöistä vain tuntemiensa saarnaajien perusteella ja vain harva papeista erotti toisistaan ilmiön, sekä siinä vaikuttaneet henkilöt. Vaikuttavan tutkimustyön tehnyt Voipio käsitteli eri saarnaajia siinä määrin, että oli helppoa löytää ihmiset ilmiön takaa, toisin kuin niiden pappien kirjoituksissa, jotka henkilökohtaisesti tapasivat vain yksittäisiä saarnaajia.

Vaikka unissasaarnaajien lukumäärä oli vain muutamia kymmeniä, koskettivat he tuhansien, elleivät kymmenien tuhansien ihmisten elämää. Ahkerasti kiertelevät saarnaajat keräsivät yleisöä monien pitäjien alueelta ja painetut saarnatekstit kiersivät tapahtumissa. Paikallinen ja valtakunnallinen lehdistö kirjoitti kiinnostavia uutisia värikkäimmistä saarnaajista ja heidän kokouksistaan. Ristiriitaisimpien henkilöiden skandaalinomaiset koettelemukset olivat ajan seuratuimpia tapahtumia, joskin muisto niistä on jo haalistunut. Unissasaarnaamisella ei välttämättä ollut osaa uudessa muuttuvassa maailmassa, mutta heidän muistonsa näkyy pienissä huomautuksissa oppikirjoissa, mainintoina uskonnollisissa kirjallisuudessa ja inspiraationa taiteilijoiden teoksissa.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Alkuperäislähteet

Painettu kirjallisuus

Kiuru, Paavo (1957), Karjalan naisprofeetta. Helena Konttinen. Elämäkertaromaani Helsinki: Kuva ja sana.

Malmivaara, Wilhelmi (1955), Puoli vuosisataa heränneiden keskuudessa. Muistelmia. Lapua: Herättäjä-Yhdistys.

Rosendal, Mauno (1902-1915), Suomen herännäisyyden historia XIX:llä vuosisadalla I-IV. Oulu. Herättäjä.

Sarlin K.K. (1921), Eräs meidän ajan profeetta: elämäkerta ja opetuksia, valoksi ja uskon vahvistukseksi kaidan tien vaeltajille muistiin kirjoitettu. Kuopio.

Vartiovaara, Eino R. (1920), Maria Åkerblom totuuden valossa: eräitä koettelemuksia ristin tiellä. Kokkola.

Voipio, Aarni (1960), Elämäni. Helsinki: WSOY.

Voipio, Aarni (1927), Profeettoja ja valheprofeettoja. Porvoo: WSOY.

Voipio, Aarni (1919), Suomalaisia unisaarnaajia. Helsinki: Otava.

Voipio, Aarni (1921), Unissasaarnaaminen sielullisena ilmiönä. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

Voipio, Aarni (1922), Unissasaarnaaminen uskonnollisena ilmiönä. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

Voipio, Aarni (1951), Sleeping Preachers : a Study in Ecstatic Religiosity”. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

Väänänen, Karoliina (1912), Herätyssaarnoja 1, Karolina Väänäsen pitämiä. Toim. K. K. Sarlin. Kirjapaino Sanan valta, Kuopio.

Sanomalehtiaineisto (luettu kansalliskirjaston digiarkiston kautta), <http://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti>, viitattu 23.4.2016

Hengellinen kuukauslehti 1888 s. 116–117 ja 190–191, 1895 a. 208–210.

Lappeenrannan uutiset 1888 nrot 86 ja 88.

Savo 1888 nrot 79, 87, 92, 94, 101 ja 1889 nro 30.

Savo-Karjala nrot 59 ja 65.

Wiipurin uutiset nro 163.

Tutkimuskirjallisuus

- Björkstrand, Gustav (2001), Maria Åkerblom. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 1.3.2016).
- Björkstrand, Gustav (2011), Maria Åkerblom – Elämän ja kuoleman lähettiläs. Helsinki: Schildts.
- Kokkolan teatterin ilmoitus Maria Åkerblom-näytelmästä, Kantaesitys la 13.9.2014, <http://www.teatteri.kokkola.fi/ohjelma/marian-lapset>, viitattu 23.4.2016.
- Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Karl Johan Lind. Verkkójulkaisu 2005 <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=16938>, viitattu 19.4.2016.
- Lauerma, Hannu (2015), Usko, toivo ja huijaus: rohkaisusta johdattelun kautta psykoterroriin. 2. uud. painos, Helsinki: Duodecim.
- Lempiäinen, Pentti (2002), Aarni Voipio. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 1.3.2016).
- Louhela, Liisa (2013), Ja kerran korvenkin helmahan näet valkoliljojen puhkeevan - Kainuun hengellinen herätys eli nk. härkösläisyys vuosina 1936–1977. Oulun yliopisto, Aate- ja oppihistoria. Pro gradu.
- Moilanen, Olavi (1998, Elämän puhuteltavana: tutkimus ahdistuksen käsittelystä herännäisyyden alkuvaiheissa ja tämän vuosisadan Kainuussa. Kotka: Tenon lepopaikka.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli (2007), Axel Reinhold Spoo, Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 16.5.2016).
- Pursiainen, Ilpo (2001), Alma Kartano. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 1.3.2016).
- Sopanen, Matleena (2014), Lopunajan valitut – koheesion rakentuminen kartanolaisuudessa. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta ja kulttuuritieteiden yksikkö. Pro gradu.
- Sulkunen, Irma (2000), Anna Rogel. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 1.3.2016).
- Sulkunen, Irma (1999), Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla. Helsinki: Gaudeamus.
- Tommila, Päiviö yms. (1988), Suomen lehdistön historia: 6, Hakuteos Kotokulma-Savon lehti: sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Kuopio: Kustannuskiila.
- Wiirilinna, Annikki 1968, Arkistoitu reportaasi Åkerblomilaisuudesta Keskipohjanmaa –lehteen. <https://web.archive.org/web/20140826161026/http://lib.kokkola.fi/wiirilinna/akerblom%201.htm>, viitattu 29.4.2016.
- Wikipedia, saksankielinen: ”Karolina Utriainen” https://de.wikipedia.org/wiki/Karolina_Utriainen, viitattu 29.4.2016.

Ylen uutisointi unissasaarnaajiin liittyen (viitattu 23.4.2016):

Karhula, Ritva, ”Pyssyjä ja seksiä: Maria Åkerblomista rikosromaani” 8.11.2012,
http://yle.fi/uutiset/pyssyja_ja_seksia_maria_akerblomista_rikosromaani/6365711.

Nowak, Nadja, ”Runeberg-palkittu Tapio Koivukari: Korpelalaisten seuroissa naida rytkytettiin” 1.2.2016,
<http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/02/01/runeberg-palkittu-tapio-koivukari-korpelalaisten-seuroissa-naida-rytkytettiin>.

Pesonen, Mikko, ”Runeberg-palkinto Tapio Koivukarille” 5.2.2016,
http://yle.fi/uutiset/runeberg-palkinto_tapio_koivukarille/8650906.

YLE Keski-Suomi: ”Hurmoksellinen Maaria Blomma Jyväskylään” 4.2.2011,
http://yle.fi/uutiset/hurmoksellinen_maaria_blonma_jyvaskytaan/5317036.